

Egy nyugalmazott csendőr főtorzsőrmester 1945 utáni kálváriája

1. A kollektív bűnössé tett rendvédelmi testület

A Magyar királyi Csendőrség¹ felállítását 1881-ben az országgyűlés által megszavazott, és I. Ferenc József császár és király által február 14-én szentesített két törvénnyel állították fel. 65 évi működés után a semmiféle közjogi legitimitással nem rendelkező, dálnoki Miklós Béla tábornok által vezetett ideiglenes kormány 1945. május 10-én egy egyszerű miniszteri (1.690/1945. M.E. sz.) rendelettel oszlatta fel. A testület megszüntetésének kizárólag politikai oka volt: „*A M. Kir. Csendőrség a múlt népellenes kormányait feltétlen engedelmisséggel kiszolgálta [...] a magyar parasztság és a magyar munkásság ellen megszámlálhatatlan erőszakot követett el, ezért a magyar nép ítéletének végrehajtásaképpen az Ideiglenes Nemzeti Kormány megállapítja a csendőrségnek, mint testületnek a felelősségét*² és intézményét megszünteti, szervezetét feloszlátja.”³ (Kiemelés – V. G.)

A csendőrség feloszlata kapcsán érdemes felhívni a figyelmet néhány tényre. A Horthy-rendszer intézményei közül egyes egyedül csak a csendőrség esetében állapították meg a testületi felelősséget – mintegy kollektíve bűnössé téve ezáltal a tagjait. A rendvédelmi testület feloszlátását legerőteljesebben, legerőszakosabban a kommunisták követelték,⁴ de a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot (vagyis a kormánykoalíciót) alkotó polgári pártok, a Polgári Demokrata Párt/PDP, és a Független Kisgazdapárt/FKGP is támogatták ezt. (A kormányban az MKP-tag Molnár Erik népjóléti miniszter, és a „kriptokommunista”⁵ belügyminiszter, Erdei Ferenc a március 28-i minisztertanácsi ülésen azon az állásponton voltak, hogy „*testületi felelősséget kell kimondani.*” Velük ellentétben Vörös János, Valentiny Ágoston és Vásáry István, valamint Faragho Gábor (aki egy évvel korábban még a csendőrség felügyelője volt), úgy vélték, hogy „*aki büntetlen tudott maradni egy ilyen mindnyájuk által gyűlölt szervezetben, az feltétlen megérdemli, hogy minden téren megtartsa jogait.*” (Kiemelés – V. G.) Az április 18-i minisztertanácsi ülésen Miklós Béla a csendőrség feloszlátásával kapcsolatban megjegyezte, hogy „*az ugyan gyűlöltté tette a nevét, mégsem tartja lehetőnek, hogy azokat testületileg együttesen vonják felelősségre.*”⁶)

¹ Történetével kapcsolatban egyebek mellett lásd Rektor, 1980.; Csapó, 1999.; Kaiser, 2002.; Parádi, 2012.; Parádi, 2015.

² Eredetileg a rendelettervezetben „kollektív felelősség” szerepelt, ezt változtatták – Miklós Béla, Vörös János, Faragho Gábor Valentiny Ágoston és Vásáry István javaslatára – „testületi” felelősségre az április 23-i minisztertanácsi ülésen. Lásd Dálnoki Miklós Béla kormányának..., 1997. 359. o.

³ Magyar Közlöny, 1945. 26. sz. 3. o.

⁴ „*A kakastoll is eltűnik a magyar falvak életéből. Az utolsó minisztertanácson elfogadták végre Erdei Ferenc belügyminiszter javaslatát és rendeleti úton feloszlatták a csendőrséget. A rendelet helyesen értékeli a csendőrség múltbeli szerepét, amikor megállapítja, hogy ennek a testületnek tagjai feltétlen engedelmisséggel szolgálták ki a múlt népellenes kormányait és kiméletlen, középkori eszközökkel és módszerekkel törtek a magyar demokratikus mozgalmak megsemmisítésére. A magyar munkásság és parasztság ellen megszámlálhatatlan erőszakosságot követett el a csendőrség. [...] A kakastoll volt a magyar feudalizmus hirdetője, hordozója, a csendőrök voltak a hűbéri rend öntudatos hívei, a magyar nép gonosz árulói, a népellenes politika gerinctelen szolgálói.*” Lásd Délmagyarország, 1945. április 27. („Kakastoll.” Vezércikk.) A Délmagyarország hivatalosan a MNFF lapja volt, valójában kezdettől fogva az MKP irányította.

⁵ Erdei Ferenc (1910–1971) formálisan a Nemzeti Parasztpárt tagja volt, emellett azonban az MKP titkos tagjaként mindenkor Rákosiék utasításainak hű végrehajtója. Hasonló politikus volt például a formálisan kisgazda Ortutay Gyula is.

⁶ Dálnoki Miklós Béla kormányának..., 1997., 304., 332. o.

Érdemes kitérni arra is, mivel magyarázható az, hogy nem csak a kommunisták (akik érthető okokból 1944 előtt a rendvédelmi és állambiztonsági szervek célkeresztjében álltak) követelték a csendőrség fölszámolását, hanem a polgári oldalt képviselő pártok is. Feltételezésem szerint ennek egyik magyarázata abban keresendő, hogy míg a rendőrség *önálló intézkedésre jogosult hatóság* volt, addig a csendőrség *nem rendelkezett önálló intézkedési jogkörrel*, hanem *végrehajtó szerv* volt, és a csendőröket a helyi főszolgabírótól a vármegyei alispánig (legfelsőbb szinten természetesen a belügyminiszterig) *utasíthatták*, emiatt például rájuk hárult egy-egy nem engedélyezett (vagy utólag betiltott) választási gyűlés, egyéb összejövetel feloszlátása. Ilyen intézkedések minden, az 1944 előtti kormánypárttól jobbra vagy balra álló politikai pártot sújtottak, de az utóbbiak 1944–45-ben hatalomra kerülvén, ezt nem felejtették el. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a társadalom egy részében a csendőrséggel szemben kialakult ellenérzések egyik mozgatórugója az lehetett, hogy a világháború alatt a csendőröknek kellett biztosítani a hadviselő ország belső rendjét, és betartatniuk egyes, a háború miatt meghozott, népszerűtlen intézkedéseket. Végül, de nem utolsósorban, a kommunista propaganda egyfelől a zsidók deportálásában való részvételt jelölte meg a testület megszüntetésének okaként (ámbátor a május 10-i rendeletben egy szóval sem említették ezt), holott a szervezet személyi állományának csak kisebb hányada – Kovács Zoltán András becslése szerint mintegy tíz százaléka⁷ – vett részt abban. Másfelől a „nyilas-éra kiszolgálása” merült fel vádként – csakhogy ilyen alapon ezt az államigazgatási apparátus nagy részén is számon lehetett volna ezt kérni.

Mielőtt a volt csendőrökkel szembeni retorziókról szót ejtenék, meg kell említeni, hogy az első években még olykor előfordult, hogy az 1944/45 fordulóján megszervezett „demokratikus rendőrség” vidéken átvett volt csendőröket. Nyilván szükség volt a szaktudásukra, hiszen a frissen toborzott rendőri személyzet ugyan (az MKP szemszögéből) politikailag megbízható volt, de a legelemibb szakmai tudással sem rendelkezett. A volt csendőröket azonban nem sokáig tűrte meg sorai között a kommunisták által felügyelt/irányított rendvédelmi testület, az esetek döntő többségében 1946–1947-ben eltávolították őket onnan.

Az 1690/1945. M.E. sz. rendelet megjelenése után föllállították A volt csendőrségi személyek⁸ igazolására alakult különleges igazolóbizottságot. A bizottság tagjait „*az egyes politikai pártok országos vezetősége*” (vagyis a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front/MNFF pártjai, azaz a PDP, az FKGP, a Nemzeti Parasztpárt/NPP, a Szociáldemokrata Párt/SZDP és a Magyar Kommunista Párt/MKP), valamint a Szakszervezeti Tanács jelölte ki. Elnöke az első fél évben Révész Géza⁹ volt, őt követte Csató Pál. 1946. január 1-től a bizottság megszűnéséig Réti Károly volt az elnök. A bizottság megszűnésének pontos idejét egyelőre nem sikerült megállapítanunk, de annyi bizonyos, hogy a *Magyar Közlöny – Hivatalos Lapban* 1949 után nincs nyoma a működésének.

Az igazolásra jelentkezőknek egy 45 pontos, igen részletes kérdőívet kellett kitölteniük, melyben egyebek mellett még arra a kérdésre is választ vártak, hogy „*15. A legutóbbi népszámlálásnál milyen anyanyelvűnek és nemzetiségűnek vallotta magát?*”, „*16. Esetleg*

⁷ Kovács, 2001. 104. o.

⁸ A megfogalmazás azt jelenti, hogy nem csak csendőrtisztekre, tiszthelyettesekre és közlegényekre, hanem gazdászati alkalmazottakra, irodai személyzetre is vonatkozott az előírás.

⁹ Révész Géza (1902–1977) eredetileg ezüstműves volt. Vöröskatonaként harcolt az ún. tanácsköztársaság idején, majd a bukás után külföldre menekült. Amikor hazatért, illegális szervezkedésért hamarosan tíz évre ítélték, de egy év múlva fogolycserével a Szovjetunióba került. Moszkvában elvégezte a műegyetemet, majd mérnök-tiszt lett a Vörös Hadseregben. 1944–45-ben a hadsereggel részt vett hazája elfoglalásában. 1945–47 között az MKP KV káderosztályának helyettes vezetője, illetve a Karhatalmi Osztály vezetője volt. 1948-ban altábornagyként került a hadügyminisztériumba. 1950-ben részt vett az úgynevezett tábornok-perek előkészítésében. 1956-ban tagja lett a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak, és az MSZMP KB-nak, 1957 és 1960 között honvédelmi miniszter volt.

*magyarosított nevét visszaváltoztatta-e?” és „38. Milyen napilapot vagy folyóiratot vásárolt vagy olvasott leggyakrabban? Melynek volt előfizetője?”¹⁰ A Magyar Közlöny – Hivatalos Lapban időközönként közölték a jelentkezők névsorát, az adott személy lakhelyének feltüntetésével. A lakhely szerint illetékes közigazgatási hatóság ezt a helyi sajtó, falragaszok, esetleg dobszó útján kihirdette. A különleges bizottság elnöke felhívta a lakosságot arra, hogy „*akik az igazolás alá vont személyek olyan magatartásáról, vagy cselekedetéről tudnak, mely az igazolási eljárás szempontjából lényeges (ez akár előnyös, akár hátrányos), a bizottság elnökének [...] szóban vagy írásban a tárgyalás előtt jelentse be.*”¹¹ Ez az eljárás alapjaiban teremtette meg a rosszindulatú feljelentések áradatát, és lehetővé tette a vélt vagy valós sérelmeket elszenvedetteknek, hogy bosszúszomjukat kitölthessék a volt csendőrökön.*

A különleges igazolóbizottság első ülésére 1945. június 2-án került sor, a Belügyminisztérium Markó utcai épületében. A jogszabály nem írta elő, hogy kötelező megjelenni a bizottság előtt. Ezzel magyarázható az, hogy 1949 végéig a Magyarországon tartózkodó, mintegy 15–16 ezer csendőrnek csak mintegy fele, nagyjából nyolcezer nyújtotta be a kérelmét. Közülük a hivatalos lap szerint 1949. december 20-ig 465 személyt¹² – vagyis a jelentkezők töredékét – nyilvánítottak „igazolt”-nak. (Ezeknek is egy része már 1944 előtt nyugalomba vonult személy volt, vagy csendőr-özvegy, tehát el lehet mondani, hogy az 1945-ig szolgálatban lévő csendőrségi személyeknek csupán elenyésző töredékét igazolták.)

A jogszabály szerint azt lehetett „igazolt”-nak minősíteni, aki „*a) a németellenes ellenállási mozgalomban személyesen és hatékonyan részt vett; b) az ország felszabadulása előtt működött kormányok törvényeivel, rendeleteivel, intézkedéseivel és utasításaival tevőlegesen vagy szolgálati mulasztással szembe fordult, vagy c) bár szolgálatát ellátta, tényleges segítséget nyújtott demokratikus szervezkedéseknek, vagy azokban résztvevő egyéneknek.*”¹³, vagyis 1945 előtti értelemben megszegték a törvényeket, sőt, az esküjükben vállalt kötelezettségeiket.

A „nem igazolt”-aknak (és azoknak, akik be sem nyújtották a kérvényüket), valamint hozzátartozóiknak az illetményét, nyug- és kegydíj igényét megszüntették. Mivel a tiszthelyettesek és a legénységi állományúak döntő többsége paraszti származású volt, 1945 után legnagyobb részük földművelésből próbálta eltartani önmagát és családját. Azok, akik – a rákosista-kádárista propaganda szerint – „kiszolgálták a Horthy-fasiszta rendszert”, eleve nem számíthattak arra, hogy képességeiknek, tudásuknak, iskolázottságuknak megfelelő álláshoz juthatnak. „*Azok a csendőrök, akik a deportálástól és a bírósági eljárásoktól megmenekültek, a »felszabadulás«-t követő években segéd munkásokként tudtak csak elhelyezkedni. Fizetésük a létminimum fenntartására szolgált, életük örök rettegés volt. Senki nem merte vállalni azt a kockázatot, hogy értelmi nivójukhoz méltó munkahelyre betegye őket, mert ez az 1950-es évek legveszélyesebb játéka volt.*” – írta dr. Rektor Béla volt csendőr százados, aki 1948-ban menekült nyugatra.¹⁴

A volt csendőröket számos retorzió érte 1945-től kezdve. Az enyhébbek közé tartozott a rendőrhatalom felügyelet (ref.), amely több évig is tarthatott, és/vagy a rendőrhatalom őrizet, vagyis az internálás. Igen sok csendőrt büntettek azzal, hogy rendőrhatalom őrizet alá helyezték őket, vagyis internálták. A Belügyminisztérium 148.484/945.B.M.IV.12. számú (nyilvánosságra nem hozott) rendelete alapján internálták az összes nyugati hadifogságból visszatért csendőrt. Ezek pontos számát egyelőre nem lehet megállapítani. Azoknak a döntő többségét, akik megszabadultak az amerikai, brit vagy francia hadifogságtól, és magyar földre

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL CSML), XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948., Tímár Gergely népbírói aktája, 25–26. o.

¹¹ Magyar Közlöny – Hivatalos Lap, 1945. május 13., 4. sz. 1. o.

¹² Magyar Közlöny – Hivatalos Lap, 1949. december 21., 265. sz. 1. o.

¹³ Magyar Közlöny – Hivatalos Lap, 1945. május 10., 26. sz. 3. o.

¹⁴ Rektor, 1980. 301. o.

léptek, már közvetlenül a határszélen (Rajkán, Szentgotthárdon vagy máshol), vagy a Hazatelepítési Kormánybiztosság komáromi kirendeltségén hallgatták ki. Ezt követően rendőrbiztonsági őrizetbe helyezték őket.¹⁵ Az internálás tarthatott pár hónapig, de akár egy évnél hosszabb ideig is. Ha az internálást belügyminisztériumi véghatározattal megszüntették, az illető automatikusan rendőrhatalósági felügyelet alá került. Ez akár több évig is eltarthatott. A csendőrök egy része nem úszta meg ref.-fel vagy internálással, mert „népellenes” és/vagy „háborús” bűntett elkövetése miatt a népügyészség vádat emelt ellenük. Így járt egy, már a világháború kitörésekor nyugalomba vonult csendőr főtörzsőrmester, Peták Sándor is.

A népbíróság intézménye

A népbíráskodásról szóló 81/1945. M.E. sz. miniszterelnöki rendeletet a debreceni ideiglenes kormány adta ki, és 1945. február 5-én jelent meg. A jogszabály megszületésének körülményeiről érdemes megjegyezni, hogy az előkészítésében három szegedi ügyvéd játszott kulcsszerepet. Dr. Valentiny Ágoston még szegedi polgármester korában, 1944. december 12-én szorgalmazta a helyi nemzeti bizottságnál, hogy állítsanak fel egy népbíróságot, de ebből nem lett semmi. Egy hónappal később, már a debreceni kormány igazságügyminisztereként két szegedi ügyvéd kollégáját, dr. Bojta (Burger) Ernő Béla és dr. Réczei (Koch) László miniszteri tanácsosokat kérte föl egy, a népbíróságok föllállításáról szóló jogszabály elkészítésére.

A rendelet megalkotói abból indultak ki, hogy a népbíróság tulajdonképpen egy rendkívüli különbíró, ezért számos olyan elemet építettek be a működésébe, amelyre addig nem volt példa. A legfontosabb változás a klasszikus jogelvhez és joggyakorlathoz képest az volt, hogy tudatosan figyelmen kívül hagyta a *nullum crimen sine lege*, és a *nulla poena sine lege* (nincs bűncselekmény törvény nélkül; nincs büntetés törvény nélkül) alapelveket. Az első paragrafus ugyanis leszögezte: a „háborús bűnösöket” akkor is felelősségre lehet vonni, ha tettük elkövetésekor cselekedetük nem minősült büntettnak. A jogszabály másik kirívó rendelkezése az volt, hogy míg az öt évnél alacsonyabb büntetési tétel esetén a népügyésznek egyenesen kötelező volt föllebbeznie, addig a védőt nem illette meg az önálló föllebbezés joga, legfeljebb semmisségi panasszal élhetett.

Az országban huszonnégy népbíróság kezdte meg a működését.¹⁶ A népbírói tanácsok elnökeit az igazságügyminiszter nevezte ki. (Mivel mindenki tudta, hogy pártbírókról van szó, a szakjogászok nagy része, ha csak tehette, nem fogadta el az igazságügyminiszter „felkérését”, vagy igyekezett minél hamarabb otthagyni ezt a megbízatást.) Az ülnököket az MNFF pártjai, valamint 1945. május 1-től az Országos Szakszervezeti Tanács delegálta. (1947-ben a PDP-s delegáltakat kizárták a népbírói tanácsokból.) A 81/1945. M.E. sz. rendelet értelmében a tanácsvezető bírónak nem volt szavazati joga, a feladata csak arra szorítkozott, hogy a laikus bírót segítse, a büntetés kiszabása kérdésében felvilágosítást adjon, de a 1440/1945. ME. sz. rendelet módosítása után szavazategyenlőség esetén ő is szavazhatott.

Föllebbezni másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsához (a továbbiakban: NOT) lehetett. A NOT tanácsai is az említett politikai pártok egy-egy, egységes bírói vagy ügyvédi

¹⁵ Egy 1945. december 4-i nyilvántartásban 139 volt csendőr neve van felsorolva, ám egyéb forrásokból tudható, hogy jóval több volt a „nyugatosok” száma. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban ÁBTL), 3.1.9. V-52513, 1–7. o. Megjegyzem, hogy sokan nem mertek hazatérni. Egy 1950-es, az amerikai hatóságoknak összeállított memorandum szerint 1945 márciusában mintegy 50 tiszt és 1000 „legénységi állományú csendőr” tartózkodott Németországban. (<http://csendor.com/site/memorandum-m.pdf>) Letöltve 2018. szeptember 10-én.

¹⁶ Néhány városban – például Hódmezővásárhelyen, Makón, Szentesen, Békéscsabán, Orosházán – úgynevezett kihelyezett népbírói tanácsok tárgyalták az ügyeket. Ekkor a népbíró és a népügyész utazott el a főtárgyalás helyszínére, és a helyi pártszervezetek által delegált népbírókkal együtt ítéleztek.

oklevéllel rendelkező küldöttéből alakultak meg, ám ebben az esetben a szakszervezetek nem rendelkeztek delegálási joggal. Mivel a fellebbviteli fórumot szakjogászokból alakították meg, ezért majdnem minden második esetben lefelé módosították a büntetés nagyságát, vagy egyenesen fölmentették az elítéltet, emiatt pedig komoly politikai, illetve sajtótámadások érték. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy ha – politikai nyomásra – másodfokon nem mertek felmentő ítéletet hozni, annyi (vagy közel olyan mértékű) letöltendő börtönbüntetést szabtak ki a tanácsok, amennyit előzetesen már amúgy is eltöltött a vádlott. Ez első fokon is gyakran előfordult.

1947 és 1949 között a „kellő ügyfélforgalommal” nem rendelkező népbíróságokat megszüntették, a befejezetlen ügyeket pedig más népbíróságnak adták át (például a bajai és a gyulai népbíróságok ügyei a szegedihez kerültek). 1950 tavaszán fejezte be tevékenységét az utolsó, még működő népbíróság, a szegedi, valamint a NOT és a Népfőügyészség is.

A népügyészségek és népbíróságok korabeli megítélése – politikai beállítottságtól függően – igen eltérő volt. Míg a baloldali pártok a „dolgozó nép igazságszolgáltatásának” eszközeként tekintettek rá, addig jobboldalról pártbírósnak tekintették ezt az új intézményt.

A szegedi népbíróság ítélezési gyakorlatáról az általunk eddig feldolgozott, mintegy kétszáz akta alapján a következők mondhatók el. A feljelentések háttérben az esetek nagy részében egyéni bosszú, vagy anyagi haszonszerzés állt.¹⁷ A tanúkihallgatások irányított kérdések szerint zajlottak, a vallomások jegyzőkönyvezése pedig sablonszerűen, a későbbi vádiratban lefektetett koncepció alátámasztása céljából történt. Az „érdektelenként” megjelölt kihallgatott, sértett tanúk a terheltek megbüntetését kívánták, egyértelműen elfogultak voltak velük szemben. Számos esetben a főtárgyalásokon, a szembesítések során derült ki, hogy korábban a kihallgatást végző politikai rendőrség detektívjei különféle erőszakot, ráhatást gyakoroltak a tanúkra a kívánt eredmény elérése érdekében, vagy a vallomások tisztázása során egyszerűen meghamisították a jegyzőkönyveket. A terheltekből számos esetben kínzással csikarták ki az önmagukra terhelő vallomást.¹⁸ A vádiratok nagy része kifejezetten gyenge jogászai teljesítmény eredményeképp született meg, olykor csak a vonatkozó rendeleti helyet tartalmazták, a terhelően valló tanúk kiragadott mondataival. A főtárgyalások gyakran fulladtak botrányba, hiszen a nyilvánosság miatt a kommunista párt által felheccelt tömegek így próbáltak nyomást gyakorolni a bírói tanácsra a súlyosabb ítélet érdekében. Az is számtalan esetben előfordult, hogy a védelem tanúit meg sem hallgatták, az ítéletet kizárólag a vád tanúinak terhelő vallomása alapján hozták meg.¹⁹ Az eljárások nagy százalékban végződtek felmentéssel (lásd az itt ismertetett esetet), vagy másodfokon az elsőfokú ítéletben meghatározottnál jóval enyhébb büntetéssel, ami egyértelműen a NOT, mint fellebbviteli fórum korrekciós szerepének volt köszönhető. (Olykor azért az is előfordult, hogy másodfokon jóval súlyosabb ítéletet hoztak, mint korábban. Például az orosházi volt őrsparancsnokot, Prókay János csendőr alhadnagyot – egy koncepciós jellegű eljárás végén – elsőfokon tíz év börtönbüntetésre ítélték, amit a NOT életfogytiglanra súlyosbított.)

¹⁷ Az FKGP szegedi napilapja is megjegyezte egyik vezércikkében: „a vádlottak nagy része egyéni bosszú, hajsza, áskálódás, kenyéririgység és más emberi gyarlóság szülte feljelentések áldozatai...” *Szegedi Hírlap*, 1945. december 8.

¹⁸ A hódmezővásárhelyi dr. Hegedűs Imrét a kiskunsági politikai rendészeti osztályon is vallatták. Ott „Naponként vallattak puhító módszerrel, Mogyorósi Lőrincz megpofozott több alkalommal, a megtöltött, 9 mm-es pisztolyával hadonászott az orrom előtt, mondván: »Gané alak, egy lövést próbára a levegőbe, a másodikat a pofájába eresztetem, ha nem ismeri el a vádat!« – Máskor gummi bottal meztelen talpaimat, tenyereimet, faromat verte, vérömlenyesen kereké [??] tisztán járni nem tudtam.” *MNL CSML*, XXV. 8. Nb. 1012/1945. 28.

¹⁹ Lásd dr. Rödönyi Tibor csendőr százados esetét: *MNL CSML*, XXV. 8. Nb. 76/1949. és *ÁBTL*, V-25674.

Petők Sándor nyugalmazott főörzsőrmester népbíróági pere²⁰

Petők Sándor 1882-ben született a Szatmár vármegyei Királydarácon, földműves családban. Akárcsak bajtársainak döntő többsége, ő is hat elemít végzett. 1909-ben lépett csendőri szolgálatba, és harminc évvel később, 1939-ben ment onnan nyugdíjba. A fennmaradt iratokból az nem derül ki, hogy pályafutása első két évtizedében milyen őrsökön szolgált. „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazolóbizottság” számára elküldött nyilatkozatába csak annyit írt bele, hogy korábban Tiszacsegén szolgált, az nem derül ki az irataiból, hogy mikor helyezték az Orosháza szomszédságában található pusztaföldvári őrsre. Az biztos csak, hogy 1931-ben már ott szolgált, és még abban az évben kinevezték törzsőrmesternek, 1937-ben pedig főörzsőrmesternek. 1945. augusztus 5-én megküldte a fenti igazolóbizottságnak a nyilatkozatát, de a hivatalos lapban leközölt „igazoltak” névsorában nem található meg a neve, ezek szerint őt sem igazolták.

Az ellene beérkezett följelentéseket két csoportba lehet sorolni. Az első csoportba azok tartoznak, akiket politikai okok miatt ért sérelem. Elsőként egy fiatal kommunista kőműves segéd, ifj. Sin Sándor jelentette föl 1945. július 20-án a Magyar Államrendőrség Orosházi Járási Rendőrkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán (PRO).²¹ Azt állította, hogy 1937 nyarán, amikor Perényi Zsigmond²² csendőr alhadnagy, az orosházi szakasz parancsnoka letartóztatta őt kommunista szervezkedés gyanújával, a kihallgatása alkalmával két civil ruhás csendőrnemű bántalmazni kezdte, de ő rájuk támadt, majd „leteperte”, és ütötte (!) őket. Ám ekkor belépett a helyiségbe Petők Sándor, leráncigálta a nyomozókról, majd ráförmedt: „*meg kell döglened, büdös kommunista*”.²³

Két héttel később, augusztus 5-én idézésre megjelent az orosházi PRO-n Dumitrás Mihály,²⁴ aki azt adta elő, hogy 1934 tavaszán, mint a „*Magyar Munkás Eszperantisták Egyesületének*”²⁵ dél-kerületi titkára, előadást tartott Pusztaföldváron. Emiatt pár nappal később behívták az orosházi csendőrsre, ahol Petők Sándor hallgatta ki. (Már ezen a ponton tetten érhető Dumitrás hazugsága: a Szentetornyán szolgáló tiszthelyettesnek nem volt joga senkit sem kihallgatni a szomszédos őrsön, Orosházán.) A kihallgatás kezdetben barátságos hangnemben folyt – vallotta az orosházi kommunista –, de egy idő múlva az őrmester „*hirtelen felugrott az asztal mellől, s nekem egy olyan hatalmas pofont adott, aminek következtében [a] kb. 3-4 méterrel hátrább lévő sarokba zuhantam, és ott nevezett csendőr agyba-főbe vert, s közben állandóan a legdurvább, leggorombább szavakkal illetett, szitkozódott...*”. A verést befejezve

²⁰ MNL CSML, XXV. 8. fond, Petők Sándor népbíróági aktája: Nb. 1472/1948. Az aktát utólag számozták le, 180 oldalt tartalmaz. A borítón olvasható a vizsgálati dosszié száma: V-50183 sz. Ez nem található meg az ÁBTL-ben.

²¹ A Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályát még 1945 elején szervezte meg – egymástól függetlenül – Tömpe András és Péter Gábor. A korabeli forrásokban sok esetben csak Politikai Osztályként emlegetik. Bővebben lásd Krahulcsán – Müller, 2009.

²² Perényi Zsigmond pályafutását – iratok hiányában – nem lehet rekonstruálni. Annyi bizonyos, hogy őt is népbíróság elé állították, ám az aktája a gyulai levéltárból eltűnt, ezért a részletek nem ismeretesek. Az ÁBTL-ben lévő, csupán 19 oldalas vizsgálati dossziéjából (V-28962) annyi derül ki, hogy 1945 novemberében leinternálták. A gyulai táborból 1946. február 21-én szabadult, de 27-én rendőrhatalósági felügyelet alá helyezték. A gyulai népbíróság 1946. május 4-én egy év börtönbüntetésre ítélte.

²³ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 6. o.

²⁴ Dumitrás Mihály (Orosháza, 1906–1983) eredeti szakmája kocsikészítő, bognár. 1930-ban alapító tagja volt a Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesülete orosházi csoportjának. Formálisan a helyi MSZDP-szervezet „*erősen baloldali*” szárnyának volt a tagja (Bálint, 1969. 42.), de öccse, a Darvas Józsefként ismert „népi író” már korábban beszervezte az illegális KMP-be. (Utólag 1928-tól ismerték el a párttagságát.) 1945 után különböző funkciókat töltött be Orosházán, 1948 és 1953 között a város hírhedetten sztalinista polgármestere, majd tanácselnöke lett, 1953-tól nyugdíjba vonulásáig a járási tanács elnöke. 1956-ban, a forradalom leverése után a helyi karhatalmistákhoz csatlakozott, emiatt később megkapta a Szocialista Hazáért érdemrendet.

²⁵ Helyesen: Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesülete.

közölte vele, hogy hagyja abba a parasztok „bolondítását”, és megfenyegette: nehogy még egyszer bemerje tenni a lábát Pusztaföldvárra! Ezt követően kijelentette: „különb is, ilyen piszok oláh menjen oláhországba...”.²⁶ (A Dumitrás családnév román eredetű, eredetileg Dumitraş volt.)

A fenti vallomás kapcsán érdemes egy rövid kitérőt tenni. Arról van szó, hogy még 1934. április 11-én dr. Márky Barnabás, Békés vármegye alispánja – hivatkozva a belügyminisztérium egy rendeletére, amellyel az eszperantista egyesületet „miután tagjai a szélsőséges kommunista irányzat hívei, s a kommunista propaganda mozgalmakban tevékeny részt vettek – osztály, vallás és nemzetellenes működés miatt” feloszlatták – elrendelte a békéscsabai, gyulai és orosházi csoportok feloszlását.²⁷ Nyilván erre a rendeletre hivatkozott Petők Sándor is, tehát nem önkényes fellépésről volt szó.

Visszatérve Dumitrás vallomására, ennek második felében azt mondta, hogy 1937-ben, amikor a környékbeli kommunista szervezkedés miatt lefolytatott nyomozás során őt is kihallgatták, megjelent Petők Sándor, és közölte a kihallgatóival, hogy „nekem is volt már elég bajom vele”, és ő egy „kommunista tanár”, ennek hatására pedig a nyomozók „megkínózták” őt.²⁸ (Az nem világos, miért titulálta a csendőr Dumitrást „tanárnak”, valószínűleg ezt csak ő találta ki. Petők a rendőrségi kihallgatásakor tagadta, hogy valaha is „tanárként” említette volna.)

Augusztus 27-én Miszlai István pusztaföldvári földműves azzal vádolta meg, hogy 1935 körül (érdekes módon közelebbi időpontot nem tudott mondani) a falusi bál helyszínén Petők nekitámadt: „hol rugtál be te disznó, baszom az anyád piszkos kommunista istenit”. Ezután be akarta vinni a községházára. Ő ez ellen tiltakozott, mire puskatussal elverte és „piszkos kommunistának” nevezte.²⁹ Később, egy alkalommal tanúként jelent meg egy öngyilkossági ügyben, de amint Petők meglátta, a vele lévő községi rendőröket kiküldte, és ugyanazokkal a szavakkal szidalmazta, mint korábban, majd hasba rúgta. Az elszenvedett bántalmazások miatt 1937-ben meg kellett operálni – állította.

Szeptember 3-án az orosházi PRO-n „önként megjelent” (vagyis nem idézésre!) Fehér József szentetornyai földműves azt vallotta, hogy amikor 1931 őszén a falujukban megalakították az MSZDP alapszervezetét, Petők behívatta a csendőrökre, ahol azzal gyanúsította meg, hogy illegális gyűléseket tartott. Ezután megpofozta, ami miatt ő följelentette a járásbírószágon. Ekkor a csendőr kiment a lakására, ahol ott találta egyik barátját, Gajda Ferencet. Mindkettejüket jól megverte, és azt mondta, hogy legszívesebben fölrobbantaná az egész portájukat, mert „az nem más, mint ronda kommunista fészek”. Végül még azt adta elő, hogy az 1931-es országgyűlési választások idején Petők igyekezett megakadályozni, hogy leszavazzanak Nagy Vincére, (az Országos Függetlenségi Kossuth Párt jelöltjére), majd azt mondta neki: „menjete ti is a piszkos kommunisták közé”.³⁰ Szeptember 8-ára beidézték az említett Gajdát is, aki hasonlóképpen vallott Deheleán Sándor politikai nyomozó előtt, mint Fehér József.

A feljelentők másik csoportja teljesen más ok miatt vádolta meg a nyugalmazott csendőr tiszthelyettest. Elsőként az idézésre augusztus 11-én megjelent Vi(r)asztó³¹ „Koppány”

²⁶ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 7. o.

²⁷ Bálint, 1969., 25. o.

²⁸ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 7. o. (Ezt és az előbbi jegyzőkönyvet, a kihallgatást végző politikai rendőr nem írta alá.) Egyébként, amikor 1945. július 16-án az orosházi PRO-n több tanút kihallgattak Perényi 1937-es tevékenységével kapcsolatban, mindnyájan azt vallották, hogy ő rendelte el a kínzásokat. (ÁBTL, V-28962, 5-7. o.)

²⁹ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948., ad. 467/1945. 5. o. (Ezt a jegyzőkönyvet már aláírta Bors László, a kihallgatás vezetője.)

³⁰ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948., ad. 467/1945. 85–86. o.

³¹ A népbírószági aktájában található iratokban, és a korabeli cikkekben legtöbbször két „r”-rel írták a vezetéknevét, az állambiztonsági iratokban pedig mindig eggyel. Ő maga mindig „Virasztó”-ként írta alá a nevét. A továbbiakban mi is ezt a változatot használjuk.

Mihály tett rá terhelő vallomást. (Ő két évvel később Makkos József orosházi csendőrnnyomozó főtörzsőrmester³² ellen is följelentéssel élt.) Virasztóval kapcsolatban érdemes az alábbiakat megjegyezni.

Az 1901-ben Orosházán született Virasztó Mihály négy polgári iskolát végzett, majd Pozsonyban két évig tanult az elektrotechnikumban. Utána a Ganz Villamossági Rt. gyárában, majd az M. kir. Posta budapesti központjában, mint műszaki tisztviselő dolgozott. (Több forrás szerint beszélt németül és angolul is.) A harmincas években kezdett politizálni. 1934-ben Orosházán egyik alapítója volt a Festetics Sándor-féle Magyar Nemzeti Szocialista Pártnak. Neve akkor vált országsszerte ismertté, amikor néhány társával ugyanabban az évben megalakította a „Turáni Egyistenhívők” táborát.³³ A harmincas években szinte állandóan folyt ellene valamilyen eljárás. Például 1937 elején a szegedi törvényszék Sáray-tanácsa „nemzetiség és felekezet elleni izgatás” miatt hét hónap börtönbüntetésre ítélte, amit az ítéletábla Juhász-tanácsa másfél évre súlyosbított, a kúria Töreky-tanácsa azonban a büntetését két év fegyházra emelte.³⁴ Az elkövetkező időszakban még több „izgatási” ügye volt, 1938 decemberében ezeket egyesítette a gyulai törvényszék, és összbüntetésül kilenc havi és húsznapos börtönbüntetést kapott. A korabeli sajtóból az derül ki, hogy notórius rágalmazó volt. Egyebek mellett megrágalmazta Györkös Károly csendőr századost, később pedig Vasvári István csendőr őrmestert.³⁵ Az „izgató” és rágalmazó „főtálos” 1941-ben már – legalábbis az egyik sajtó szerint – ötvenedik³⁶ alkalommal került bíróság elé. Október 22-én az egész szegedi bíróságot vádolta meg azzal, hogy „bűncselekményeinek tárgyalása során igazságtalanul járt el vele szemben”.³⁷ A tárgyaláson kihallgatták azt a törvényszéki orvos szakértőt is, aki már egyszer korábban megvizsgálta. Ekkor megállapította: „beszámíthatóságot kizáró elmebetegségben ugyan nem szenved, de elmeháborodottság bizonyos jelei azonban megállapíthatóak.”³⁸ (Egyébként még 1962-ben is „notórius följelentőnek” tartották, és akkor is megvizsgáltatták az elmeállapotát.)

Tehát egy ilyen múltú ember vádolta meg a nyugalmazott csendőr főtörzsőrmestert. Azt állította, hogy 1936-ban Petők azért indított ellene nyomozást, mert amikor a „Turáni Egyistenhívők Tábor” nevű „egyháza” egyik tagjának fia született, „ősi szertartású magyar névadási ünnepséget” tartottak. Megnevezte azt a három orosházi családot, akinek a tagjait „durva sértegetésekkel és véresreverésekkel, erőszakkal kényszeríteni akarta”, hogy visszatérjenek az evangélikus egyházba.³⁹ Először „nemzetgyalázás” vádjával akarta börtönbe juttatni őket, de az ügyesszég nem emelt vádat ellenük. Ezek után, mint kommunistát jelentette föl őt több ízben – állította. Az elkövetkező két hétben a Virasztó által megnevezett házaspárok is vallomást tettek.

Augusztus 13-án az orosházi PRO helyettes vezetője, Bors László előtt (aki Dumitrás kommunista „sejtjének” volt tagja 1944 előtt, tehát nem volt érdektelen az ügyben), egy volt

³² Makkos Józsefet 1947 nyarán jelentette föl Virasztó „Koppány”, ám a volt csendőrnnyomozót 1949. április 2-án fölmentették a „háborús büntett” vádjá alól.

³³ Erről bővebben lásd: Szécsényi, 2013.

³⁴ ÁBTL, Virasztó Mihály operatív dossziéja O-14980/18., 45/4-45/6 o. Ezen kívül lásd: *Délmagyarország*, 1937. január 23. („Héthónapi börtönre ítélték a nyilas tálost”), *Magyarország*, 1937. január 23. („Virasztó Koppány, a nyilas-pogány nagy »előadása« zavaros eszméiről a törvényszék előtt”), *Délmagyarország*, 1937. június 26. („A szegedi ítéletábla másfélévi börtönre súlyosbította Virasztó Mihály büntetését”), *Friss Újság*, 1938. március 3. („A pogány tálost két évre ítélték”).

³⁵ *Békésmegyei Közlöny*, 1938. március 20. („Ismét elítélték Virasztó Koppányt, egy csendőrszázados megrágalmazásáért”) és szeptember 20. („Rágalmazás miatt 15 napi fogházat kapott az orosházi »tálos«”).

³⁶ Szerintem ez újságírói túlzás. Az 1956 utáni állambiztonsági iratokban mindig 13 bírósági ügyét emlegetik.

³⁷ *Népszava*, 1941. október 23. („Virasztó Koppány jubilál”)

³⁸ *Délmagyarország*, 1941. október 22. („Virasztó Koppány Mihály tálost a bíróság megrágalmazása miatt öthónapi fogházra ítélték”)

³⁹ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 82. o.

csendőr, Takács Bálint, valamint felesége azt vallották, hogy 1936 tavaszán Petők „beidézte” őket (valójában behívatta – a csendőrségnek ugyanis nem volt idézési jogköre, mivel nem volt hatóság –, ezt a volt csendőrnek is tudnia kellett), valamint Ágoston Mihályt, meg a feleségét az őrsre. Ott először a két asszonyt vallatta ki Petők. Megfenyegette őket, mert ki merészeltek lépni az evangélikus egyházból, és „Turán-hívők” lettek. Takács vallomása szerint a törzsőrmester őt nem csak fenyegette, hanem bántalmazta is: „fülemet úgy megütötte, hogy vérezni kezdett”, azóta pedig erre a fülére gyengébben hall – állította. Ágostont szintén megverte, az ütlegelés zaját ő is hallotta az ajtón keresztül. A bántalmazás miatt Virasztó a nevükben följelentette a törzsőrmestert a hadbírószámon, de ott az ügyet „elsimították”.⁴⁰

Másnap az Ágoston-házaspárt is kihallgatta Bors, a jegyzőkönyv szerint szinte szó szerint ugyanazt vallották, mint Takácsék. Végül 27-én hallgattak ki⁴¹ a PRO-n még egy pusztaföldvári házaspárt. Jankó András és neje azt adták elő, hogy amikor 1936 tavaszán megszületett a fiuk, őt „ősi vallási szertartás szerint” avatták fel, a szertartást dr. Bencsi Zoltán „táltos” végezte. „A szertartás után egy pesti újságíró⁴² édesanyámtól lekvárt kért – vallotta – Jankó András – hogy jelképezze – állítása szerint – az ősi igazi névadási szertartást. A gyermek arcára hosszabb csíkot rajzolt lekvárral,⁴³ majd lefényképezte azzal a megjegyzéssel, hogy ő ezzel sok pénzt fog keresni.” A fővárosi lapokban, majd a világsajtóban már az a hír terjedt el, hogy a gyerek arcán véres vágás látható. Emiatt a belügyminiszter elrendelte a nyomozást. Petők így keveredett bele egy teljesen banális ügybe. Fölkereste a házaspárt a tanyájukon, és – Jankóék szerint – „sértő, durva kifejezésekkel” illette őket, de egyiküket sem bántotta. Vallomásukat azzal fejezték be, hogy egy alkalommal Szalkay Imre csendőr tiszthelyettes „piszkos kommunistának” titulálta őket. (Ez azért hihetetlen, mert a korabeli sajtó ezt a „turánista” szeptát egyértelműen a szélsőjobb táborba sorolta, akárcsak az 1956 utáni állambiztonság.)

1945. szeptember 8-án az orosházi PRO-n Szűcs Pál politikai nyomozó kihallgatta a nyugalmazott főtörzsőrmestert. Ő ekkor – legalábbis a jegyzőkönyv szerint – bevallotta, hogy 1934 tavaszán, amikor Dumitrás szervezte Pusztaföldváron az eszperantó tanfolyamot, behívta az őrsre, ahol „szó szót követett, és ekkor megpofoztam Dumitrást”, majd közölte vele, nem tűri, hogy „itt a tisztességes parasztokat bolondítsa”.⁴⁴ Azt is elismerte, hogy az eszperantista kommunistát „leoláhoztá”, és Fehér Józsefet kétszer vagy háromszor pofon vágta.

Ezek után az orosházi PRO-ról Erdei András helyettes osztályvezető 10-én azzal küldte meg az addig fölvevett jegyzőkönyveket a gyulai népügyészségnek, hogy Petők Sándor „túlbuzgó, önkényes, népellenes, szadista magatartást tanúsított”.⁴⁵ Valószínűleg ezek után a népügyészségen is kihallgatták, de ennek nem találni nyomát az aktában.

1945. szeptember 30-án dr. Sárkány György gyulai népügyész megküldte a nyomozati iratokat és a vádiratot a népbírószámnak. Az 1945.N.Ü.148/3. számú vádiratban a szabadlábon védekező Petők Sándort egy rendbeli, a Nbr. 81/1945. M.E. sz. rendelet 15. §. 3. pontjába⁴⁶

⁴⁰ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 4. o. Takács Bálintot – csendőrmúltja miatt – a hatvanas években is figyeltették. Az ekkor készült ügynökjelentésekben Petőkről nincsen szó. Lásd O-14980/18)

⁴¹ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 88. o.

⁴² Utólag Virasztó Mihályt azt feltételezte, hogy az újságíró nem véletlenül volt ott, hanem az „egyházi klérus” küldte oda. Lásd ÁBTL, O-14980/18, 63. o.

⁴³ Érdekes, hogy a szenzációhajhász újságíró ötlete két évtizeddel később miként rögzült: egy 1957-es állambiztonsági jelentésben az olvasható, hogy „a szervezetnek a tagok felvételénél stb. különböző szertartásai voltak, mint pl. egy belépő új tag lekvárral való bekenése.” Egy 1962-es jelentésben ráadásul már azt írták, hogy nem is az újságíró „keresztelt”, hanem Jankó András „egyik fiú gyermekét a szekta szerinti módszerrel keresztelte meg Virasztó a felszabadulás előtt.” ÁBTL, O-14980/18, 45/10, 125. o.

⁴⁴ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 81. o.

⁴⁵ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 80. o.

⁴⁶ Népellenes büntetben bűnös „3. az a joghatósággal bíró közalkalmazott, aki következetesen népellenes, fasiszta-barát hivatali működést fejtett ki.” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltés időpontja: 2017. november 15.)

ütköző „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg, mert „*terhelt csendőr törzsőrmesteri hivatali működése következetesen népellenes volt.*”⁴⁷ Az indokolásban a „tényállást” kizárólag a már ismertetett tanúvallomások alapján állapította meg a népügyész. Figyelemre méltó, hogy nem csak a „kommunistaellenességet” róta fel Petőknek, hanem a „Turáni Egyisten Hívők” szektájának tagjaival, a notórius hazudozó Virasztó és társaival szembeni fellépést is.

A vádirat megküldése, és a bűnügy tárgyalása között – ismeretlen okok miatt – nyolc hónap telt el. (Általában egy-két hónapon belül megtartották a főtárgyalást.) Csak 1946. május 2-án tartotta meg a nyilvános főtárgyalást a gyulai népbíróság dr. Juhász Imre törvényszéki tanácsos vezette, Orosházára kihelyezett tanácsa.⁴⁸

A vádlott nem érezte bűnösnek magát. Védekezésül azt adta elő, hogy amikor 1931 végén megalakult az MSZDP szentetornyai csoportja, utasításra feloszlatta az engedély nélküli összejövetelüket, de senkit sem bántalmazott. Azt is tagadta, hogy olyasmit mondott volna, miszerint Fehér portáját legszívesebben felrobbantaná. Ami Dumitrás esetét illeti, úgy fogalmazott, „*lehet, hogy [...] bántalmazhattam, azonban erre nem emlékszem vissza.*”⁴⁹ Kitért arra az esetre is, amikor 1937-ben Orosházán és környékén a csendőrnnyomozók kommunista szervezkedést lepleztek le egy beépített „b-személy” (ügynök), Szemenyei Gy. László segítségével.⁵⁰ A nyomozást fővárosi, debreceni és szegedi civil ruhás csendőrnnyomozók végezték, ő nem is tartózkodott akkor otthon, tehát az sem igaz, amit Dumitrás korábban vallott, hogy miatta verték meg a nyomozók. A „turánista” szektával kapcsolatban azt vallotta, hogy a kultuszminiszter nem engedélyezte a működésüket, ráadásul engedély nélkül terjesztették az időszaki kiadványukat, a *Turáni Rohamot*.⁵¹ Emiatt, amikor találkoztak, Virasztót felelősségre vonta, elővezette a községházára, és a periodikát elkobozta. Tagadta, hogy bárkit is bántalmazott volna, a házaspárookra nem is emlékezett.

Az első kihallgatott tanú az NPP akkori alelnökének, a kriptokommunista⁵² országgyűlési képviselő Darvas Józsefnek a bátyja, Dumitrás Mihály volt. Az „érdektelen” tanú azt vallotta, hogy ő, mint az eszperantó mozgalom dél-magyarországi titkára, Orosházán is megkezdte a szervezőmunkát.⁵³ Akkor került konfliktusba a vádlottal, amikor Pusztaföldváron igyekezett eszperantó tanfolyamot szervezni. Ezt követően jórészt megismételte a rendőrségi vallomását, de azt azzal „színezte” tovább, hogy a kihallgatása során az őrsön olyan pofont kapott, hogy több métert repült, majd leverte a rádiót, ami összetört, „*mire vádlott istenigazából elvert.*”⁵⁴ A bántalmazása miatt följelentette Petőköt a kerületi parancsnokságon, de azt már nem tudta, lett-e

⁴⁷ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 19. o.

⁴⁸ A tanács tagja volt: Abaházi István, Bereczki Lajos, Schirl Sándor, Szőke Sándor, Tarkó Ferenc és Tarkó Mihály. A vádat dr. Sárkány György népügyész képviselte. A kirendelt védőügyvéd dr. László Károly volt.

⁴⁹ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 10. o.

⁵⁰ Szemenyei Gy. László csendőrségi besúgó volt, neki köszönhetően 1937. július 4-én száznál több kommunistát tartóztattak le, közöttük volt 36 orosházi és két szentetornyai. 1938. március 18-án a szegedi törvényszék „*az állam és társadalmi rendjének erőszakos felborítására irányuló vétségben*” marasztalt el félévszáz vádlottat, köztük magát a besúgót is, aki tíz hónapot kapott. (*Makói Újság*, 1938. március 19. „Ítélet az orosházi nagy kommunista perben”). Szemenyeit 1945. július 30-án a gyulai népbíróság első fokon 12 év kényszermunkára ítélte. (A népbírósági aktája nem található meg a gyulai levéltárban.)

⁵¹ A *Turáni Rohamnak* 1934 és 1939 között 41 száma jelent meg. Főszerkesztője dr. Bencsi Zoltán budapesti ügyvéd volt.

⁵² A korabeli köznyelv, és az utókor azokat nevezte/nevezi „kriptokommunistának”, akik formálisan valamelyik nem-kommunista pártnak (az NPP-nek, FKGP-nek, vagy akár az SZDP-nek) voltak a tagjai, valójában azonban titokban a kommunista párt politikáját szolgálták, kvázi annak voltak a tagjai.

⁵³ A magyarországi eszperantó mozgalom igen heterogén összetételű volt, a keresztényszocialista Gisswein Sándortól a kommunista Hámán Katóig terjedt a tábora. A szociáldemokraták, és a pártjukban meghúzódo kommunisták részvétele miatt az államhatalom nem nézte jó szemmel a mozgalmat. Az 1920-as, 1930-as években több vidéki csoportot betiltottak, 1927 januárjában Hódmezővásárhely, Szentes és Orosháza környékén a betiltott eszperantista kiadványok terjesztése miatt rendőrségi eljárások folytak.

⁵⁴ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 11. o.

ennek következménye. A vádlott erre azt mondta, hogy nem büntették meg semmire sem. Dumitrást a védő ellenkezése dacára megeskették, pedig nyilvánvalóan elfogult tanú volt.

A következő két tanú, Fehér József és Gajda Ferenc volt. Ők megismételték a politikai rendőrségen tett vallomásukat: azt állították, hogy a vádlott azért verte meg őket, mert megszervezték a helyi MSZDP-szervezetet. Erre Petők megjegyezte Fehér vallomása kapcsán, hogy „*tanú a szociáldemokrata pártnak nem volt tagja, ma sem az, fa lopással foglalkozott*”.⁵⁵ Gajda vallomása után csak annyi megjegyzést tett, hogy „*tanú apósa feketeinges szervező volt*” (ezzel arra utalt, hogy az illető valamelyik szélsőjobboldali párt aktivistája volt). Egyiküket sem eskették meg, míg ifj. Sin Sándort igen, pedig nyilvánvaló volt, hogy nem mond igazat, az ugyan teljesen életszerűtlen történet, hogy nekiesett a két vallatójának, és „legyűrte” őket.

A „turáni egyistenhívő” tanúk megismételték a korábban tett vallomásukat. Virasztó vallomása kapcsán a vádlott megjegyezte: „*tanúnak egy szava sem felel meg a valóságnak*”.⁵⁶ (A „főtálos” vallomása végén elismerte, hogy valamikor belépett a nyilaskeresztes pártba...) Ezután a népügyész (a védő ellenzése dacára) még újabb hat tanú kihallgatását kérte annak igazolására, hogy a vádlott részt vett a szociáldemokraták 1931-es üldözésében és az 1937-es kommunistaellenes nyomozásban. Az utóbbival kapcsolatban a népbíróság elrendelte két tanú kihallgatását.

Idősebb Sin Sándor azt vallotta, hogy az 1937-es „lebukáskor” őt is letartóztatták a civil ruhás nyomozók, de azt csak fiától hallotta, hogy „*a vádlott terítette ki az udvaron*”.⁵⁷ (Az öreg Sint sem eskették meg.) Sinka László úgy vallott, hogy amikor a „*Szemenyei féle lebuktatás*”⁵⁸ megtörtént, a vádlott „megvasalva” kísérte be őt, és négy társát, de nem bántotta egyiküket sem. Petők megjegyezte, hogy a tanú állításával szemben nem bilincselte meg őt – már csak azért sem, mivel ott sem volt akkor, mivel részt sem vett a nyomozásban.

A tárgyalás berekesztése után a Juhász-tanács az NB.I.470/1945/5. sz. ítéletével Petők Sándort, a 63 éves, nyugalmazott főtörzsőrmestert „népellenes” büntett elkövetése miatt főbüntetésként három év börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig tíz év politikai jogvesztésre ítélte. Egyben elrendelték az előzetes letartóztatását.

Az 1946. május 2-i ítélet indokolásából világosan kitetszik, hogy a „tényállást” kizárólag a vád tanúinak vallomásaira alapozták. A népbíróság munkájának, illetőleg az ítéletnek a színvonalát jól mutatja, hogy a „tényállás” nem más, mint a tanúk vallomásainak szinte szó szerinti lejegyzése. Egyébként egyértelműen látszik, hogy Petők Sándor „fő bűne” az volt, hogy részt vett a szociáldemokrata, és az eszperantista „köntös”⁵⁹ alatt folytatott kommunista szervezkedés elleni fellépésben. (Bár a felsorolt „büntettek” között ott szerepel Virasztó („Koppány”) Mihály állítólagos megpofozása is.⁶⁰) Enyhítő körülményként vette figyelembe a népbíróság a vádlott magas korát, valamint „*az általa elkövetett cselekményeknek régen történő voltát*”.⁶¹

A népügyész kevesellte a büntetés nagyságát, emiatt fellebbezett súlyosbításért, ennek következtében a népbíróság az iratokat a népfőügyész útján fölterjesztette a NOT-hoz.

⁵⁵ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 12. o.

⁵⁶ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 14. o.

⁵⁷ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 16. o.

⁵⁸ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 17. o.

⁵⁹ „*Illegális kommunista csoport. A helyi eszperantó csoportból és még egy-két elvtársból jött létre...*” Forman, i. m. 187. o.

⁶⁰ Virasztó („Koppány”) Mihály 1945 után sem fért a bőrébe. Mint notórius följelentő és rágalmazó ellen 1956 előtt, és az után is több eljárás indult. 1964-ben a bíróság elrendelte a zártintézeti kényszergyógykezelését, az intézetből négy év múlva szabadult. Egy 1969. május 6-i összefoglaló szerint „*hazajövele óta külsőleg is meglátszik rajta a gyengeelméjűség...*” (Lásd ÁBTL, O-14980/18.)

⁶¹ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 21. o.

Rendhagyó módon, dr. Juhász Imre tanácsvezető bíró 1946. július 31-én előterjesztéssel élt az ítélet ellen, mert „*azt nézetem szerint a népbíróság a fennálló törvényes rendelkezések ellen hozta*”. (Ilyen esettel az évtizedes népbírósági kutatásaink során még egyszer sem találkoztunk.) A népbírák által megállapított „tényállást” nem vitatta (pedig szerintünk lett volna rá jó oka), azonban úgy vélte, hogy a vádlott a 15. §. 3. pontjába ütköző „népellenes” büntetést nem követte el, ugyanis – mivel nem volt őrsparancsnok – nem volt önálló joghatósága, csak beosztott volt. „*Minthogy tehát a bűncselekmény megállapíthatásához szükséges egyik lényeges tényelem hiányzik, vádlottat az ellene emelt vád alól a népbíróságnak bűncselekmény hiányában fel kellett volna mentenie*.”⁶² (Az érveléséből az sejthető, hogy a tanácskozás során erre a tényre ugyan fölhevítette a népbírák figyelmét, ezt azonban a baloldali delegáltak nem vették figyelembe, és politikai megalapozású ítéletet hoztak.)

Augusztus 27-én dr. Szűcs János népfőügyész fönntartotta a föllebbezést, ezért az iratok a NOT-hoz kerültek, amely október 23-át jelölte ki a tárgyalás nyilvános napjául. A fellebbezési tárgyalás előtt két nappal beérkezett a NOT-hoz dr. Haller J. József⁶³ terjedelmes kérvénye. Ebben a fővárosi ügyvéd azt kérte a Népbíróságok Országos Tanácsától, hogy „mértóztatassék” a szóbeli főtárgyalás megtartását elrendelni, mivel „*az elsőbíróság ítéletének alapjául szolgáló ténybeli megállapítás a vádlott javára megváltoztatandónak látszik*”. Az indokolásában egyebek mellett fölhevítette a figyelmet arra, hogy „*az elsőbírói ítéleti ténymegállapítás kizárólag az érintett sértetteknek a vallomásán alapszik*”, és objektív bizonyíték vagy érdektelen tanúvallomás ezt nem támasztotta alá.⁶⁴ (Ehhez annyit lehet hozzátenni, hogy a népbíróságok ítélkezési gyakorlatában ez általános jelenség volt.) Pedig a nyomozati iratokból az derül ki, hogy olykor az inkriminált esetnek a sértett mellett más szemtanúja is volt, de őt a nyomozás során, vagy a tárgyalás alatt nem hallgatták ki. Az sem érdekelte a nyomozó hatóságot, majd a népbíróságot, hogy kik voltak név szerint azok a civil ruhás csendőrnnyomozók, akik Dumitrást és ifjabb Sin Sándort kihallgatták. Ráadásul az a történet már „*teljesen hihetetlen*” – fogalmaz a józan gondolkodású ügyvéd –, hogy Sin „*leteperte*” az őt kihallgató két nyomozót (majd Petők „*ráncigálta*” le róluk).⁶⁵ A védő még hosszan sorolta a szerinte hihetetlen történeteket – másként fogalmazva közönséges „kitalációkat” (hogy keményebb jelzőt ne használjak). Arra is fölhevítette a figyelmet, hogy miközben ifjabb Sin a rendőrségen és a tárgyaláson azt vallotta, hogy Petők Sándor bántalmazta őt, azt is megemlítette, hogy 1942-ben azt mondta neki: „*szerencséje, hogy nem volt vele semmi baja, mert most megbosszulná magát*”.⁶⁶ (Az is életszerűtlennek tűnik, hogy valaki 1942-ben nyíltan megfenyeget egy csendőrt.) Márpedig – érvelt dr. Haller – az egyik vallomás kizárja a másikat. Kétségbe vonta Dumitrás Mihálynak azt a vallomását is, miszerint amikor az eszperantó-ügyben kihallgatta őt a tiszthelyettes, vele előbb „*barátságosan beszélgetett*”, majd hirtelen lekevert neki egy brutális pofont, ezt követően megint barátságosan tárgyaltak tovább, hogy azután ismét bántalmazza őt. Ez „*lélektanilag elképzelhetetlen beállítás!*”⁶⁷ – szögezte le. Azt is megjegyezte, rendelkezésre áll bizonyíték arról, hogy az 1937-es kommunistaellenes nyomozásban Petők nem vehetett részt, mert Budapestre vezényelték. Végezetül fölhevítette a figyelmet arra, hogy „*a nyomozás során a vádlottnak súlyos bántalmazásokban volt része*. [A

⁶² MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 31. o.

⁶³ Petők Sándor szegénységére hivatkozva 1946. április 19-én kérte, hogy rendeljenek ki számára védőügyvédet. A kérvény hátlapján dr. Torkos Béla orosházi ügyvéd neve olvasható. Ennek ellenére a tárgyaláson dr. László Károly jelenik meg kirendelt védőként. Az iratokból nem derül ki, hogy Petők Sándor mikor bízta meg dr. Haller J. József fővárosi ügyvédet, hogy képviselje a másodfokú tárgyaláson. Róla annyi tudható, hogy 1884-ben született a Szatmár vármegyei Mezőpetriben, tehát földije és kortársa volt Petőknek, feltehetően emiatt ismerték egymást. Haller 1913-ban tette le az ügyvédi vizsgát. 1920-tól 1927-ig kormánypárti színekben tagja volt a nemzetgyűlésnek, de ezt követően visszavonult az aktív politizálástól, és ügyvédként dolgozott tovább.

⁶⁴ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 36. o.

⁶⁵ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 38. o.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 39. o.

kiemelés – V. G.] *Mikor kihallgatásai során hazament, csak lerogyott, szólni sem tudott, csak lassanként lehetett belőle kiszedni, hogy a bántalmazások hatása alatt mindent mondott [vagyis „bevallott” – V. G.], csak hogy a kihallgatásról szabaduljon.*”⁶⁸

Talán annak köszönhetően, hogy dr. Haller fenti beadványában fölhevítve a NOT figyelmét a súlyos hibákra, október 23-án a dr. Boglutz László vezette tanács elrendelte a bizonyítás kiegészítését, mellyel a gyulai népbíróságot bízta meg.

1947. január 29-én tehát tovább folytatódott Petők Sándor bűnpere a gyulai népbíróságon, ezúttal egy kulcs-tanú, (az akkor már elítélt) Perényi Zsigmond nyugalmazott orosházi csendőr alhadnagy kihallgatásával. Ő előadta, hogy az orosházi csendőrszakasz parancsnoka volt akkor, amikor 1937 júniusában Szemenyei Gy. László „bemondása” alapján a debreceni csendőrnnyomozók egy százados vezetésével felgöngyölítettek egy kommunista csoportot, letartóztatva 250 személyt.⁶⁹ Az orosházi és környékbeli csendőröknek az akcióhoz semmi közük nem volt, abban részt nem vettek, legfeljebb annyiban, hogy 24 órán keresztül őrizték a letartóztatottakat. Őket ugyanis az akció megkezdése utáni napon fölvezényelték Budapestre egy kasszafúrás ügy miatt, majd amikor visszatértek Békés vármegyébe, ezzel az ügygel foglalkoztak két hétig. Kihangsúlyozta, hogy Petők Sándor mindvégig részt vett ebben az akcióban, emiatt sem vehetett részt a kommunistaellenes nyomozásban. Egyébként „ő egyszerű beosztott csendőrtörzsőrmester volt, aki először az őrsparancsnoknak⁷⁰ volt alárendelve, azután nekem, mint szakaszparancsnoknak, és ezért is vallhatom, hogy a továbbiakban sem volt, és nem is lehetett semmi vonatkozásban szerepe.”⁷¹ (A tanút megeskették.)

Július 5-én váratlan fordulat történt az ügyben: a NOT elrendelte a 65 éves volt csendőr főtörzsőrmester azonnali szabadlábra helyezését, azzal az indokolással, hogy „*idős korban van, beteg, gerincbántalom miatt orvosi kezelés alatt áll*”.⁷² (Kutatásaim során számos olyan esettel találkoztam, amikor a népbíróságot nem „hatotta” meg a vádlott/elítélt idős, beteg volta, és nem engedték szabadlábra, és továbbra is előzetes letartóztatásban hagyták...)

1947. október 3-án a NOT dr. Várady Sándor vezette tanácsa a NOT.VI.6315/1946/11. sz. ítéletével (kétharmados többséggel⁷³) az elsőfokú bíróság ítéletét „*anyagi, semmisségi okból*” megsemmisítette, és Petők Sándort az ellene hozott vád következményei alól fölmentette. Az indokolásból kitetszik, hogy a Népbíróságok Országos Tanácsa, bár az elsőfokú bíróság „ténymegállapítását” „*valónak ismerte fel és azt ítélkezése alapjául elfogadta*”, de ki nem mondva ugyan, elfogadta dr. Juhász Imre tanácsvezető bírő 1946. július 31-i előterjesztésében kifejtett indokait, mert kimondta: „*vádlott szolgálatában mindvégig beosztott volt, önálló hatáskörrel nem rendelkezett, őrsparancsnok sohasem volt, más pedig az Nbr. 15. §. 3. pontjában meghatározott büntett elkövetője csak joghatósággal felruházott közalkalmazott lehet.*” A NOT jogi állásfoglalása szerint „*az elsőfokú bíróság tévedett tehát akkor, amikor a vádlottat [...] bűnösnek mondotta ki...*”.⁷⁴

1947. október 30-án a gyulai népbíróság végzésével jogerősnek nyilvánította az ítéletet. Az idős csendőr vesszőfutása – talán – véget ért. A bosszúszomjas orosházi kommunisták (például Dumitrás Mihály) nyilván csalódottak voltak, hogy nem sikerült több évre börtönbe juttatniuk Petők Sándort. Más csendőrök 1945 utáni sorsának ismeretében azt vélelmezem, hogy a nyugalmazott főtörzsőrmestert még évekig szemmel tartották („figyelőztették”) az állambiztonság részéről. Életének további alakulásáról sajnos nem állnak rendelkezésre források.

⁶⁸ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 40. o.

⁶⁹ A kommunistaellenes nyomozásról bővebben: Hollós, 1971. 194–197. o., valamint Forman, é. n. 187–188. o.

⁷⁰ A Magyar Királyi Csendőrség 1937-es Zsebkönyve szerint a kérdéses időben Járomi Lajos tiszthelyettes volt az őrsparancsnok.

⁷¹ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 45. o.

⁷² MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 60. o.

⁷³ Az MKP által delegált népbíró azt javasolta, hogy hagyják helyben az elsőfokú ítéletet.

⁷⁴ MNL CSML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 67. o.

IRODALOM

Bálint Ferenc: *A Békés megyei munkás eszperantó mozgalom válogatott dokumentumai (1929–1934)*. Kiadja a Békés Megyei Tanács VB., Gyula, 1969.

Csapó Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története (1881–1914)*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 1999.

Forman István: *Orosháza a második világháború idején*. Gépelt kézirat, h. é. n. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/3463/1/1975_forman_istvan.pdf (Letöltés időpontja: 2017. november 22.)

Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség, VKF2*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971.

Kaiser Ferenc: *A Magyar Királyi Csendőrség a két világháború között*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2002.

Kovács Zoltán András: Csendőrsors Magyarországon 1945 után. In *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában, 1945–1958*. Történeti Hivatal, Budapest, 2001. 103–140.

Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (szerk., bev. jegyz.): *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. (A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.)* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009.

Parádi József: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtestület (1881–1945)*. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2012.

Parádi József (szerk.): *Magyar csendőrség-történeti tanulmányok*. Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2015.

Dr. Rektor Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, 1980.

Szécsényi Mihály: Virrasztó Koppány és társai. A Turáni Egyistenhívők és a hatalom az 1930-as évek második felében. In *Felekezeti társadalom – felekezeti műveltség*. (Szerk.: Lukács Anikó), Budapest, 2013. 349–362.

Zinner Tibor: *Szembenézés – a népbíróságokról feketén fehéren*. MTA Law Working Papers, 2016/6.

Zinner Tibor: „A magyar nép nevében”? In *Remény és realitás. Magyarország, 1945*. (Szerk.: Horváth Zsolt – Kiss Réka), Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017. 105–124.

FORRÁSOK

Dálnoki Miklós Béla kormányának (ideiglenes nemzeti kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1944. december 23. – 1945. november 15. A/ kötet. (Szerk., bev. tanulmány, jegyzetek: Szűcs László.) Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997.

Magyar Közlöny – Hivatalos Lap, 1945 és 1949 közötti évfolyamai.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

A Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (MNL CSML)